

ÉRTEKEZÉSEK
A NEMZETGAZDASÁGTAN ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A NEMZETGAZD. S STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGNAK RENDELETÉBŐL,

SZERKESZTI FÖLDES BÉLA, A BIZ. JEGYZŐJE.

I. KÖTET.

ELSŐ SZÁM.

1882.

ADALÉKOK
A PAPIRPÉNZ TÖRTÉNETÉHEZ
ÉS
STATISZTIKÁJÁHOZ

IRTA

FÖLDES BÉLA.

BUDAPEST

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1882.

A M. T. AKAD. NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK KIADVÁNYAI.

I.

Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.

A m. t. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának ezen «Értekezéseiben» a bizottság által a Budapesti Szemlében közzétett dolgozatok, továbbá a bizottság kebelében felolvasott, és egyéb a nemzetgazdaságtan és statisztika körébe tartozó értekezések fognak közzététetni. Különösen hazánk gazdasági életét érintő gyakorlati kérdések fognak legkiválóbb szakférfiaink által tárgyalatni. Tekintettel az ebbeli irodalom pangó állapotára a bizottság a tudománynak és gyakorlati életnek remél evvel szolgálatot tenni, annál inkább, mivel az anyagi jóléttel összefüggő kérdések egyre követelőbben lépnek előtérbe és követelnek megoldást. A Budapesti Szemlében közzétett dolgozatok külön kiadása által ezeket hozzáférhetőbbé akarja tenni.

Az értekezések évenként mintegy 20 ívnyi terjedelemben fognak megjelenni; egy-egy kötet ára egyelőre 2 frttal van megállapítva.

II.

Nemzetgazdasági és statisztikai Évkönyv.

A közviszonyok és gazdasági állapotok iránti gyors tájékozásra korunkban — a par excellence állampolgári korban — mindenkinek szüksége van. Mindenki közvetlenül vagy közvetve érintetik érdekében a közviszonyok alakulása által; majdnem mindenki közvetlenül vagy közvetve részt vesz a közügyek elintézésében: az egyik mint képviselő, a másik mint hivatalnok, mások ismét mint törvényhatósági vagy községi bizottsági tagok, mint nagy vállalatok részvényesei, igazgatótanácsosai stb. A nyugati művelt államok irodalmában ezen szükségnek megfelelőleg találunk összefoglaló «Évkönyv» termé-

ADALÉKOK
A PAPIRPÉNZ TÖRTÉNETÉHEZ
ÉS
STATISZTIKÁJÁHOZ

IRTA
FÖLDES BÉLA.

BUDAPEST
A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)
1882.

Gazdasági életünk legfontosabb intézményeinek egyike a penzforgalom és az avval összekötött fizetési rendszer. Joggal számítják ez intézményt a kultúra leghatalmasabb emeltyüihez, mely nélkül gazdasági életünk fejletlenségre és kezdetlegességre volna kárhozthatva. De a pénz e kiváló szolgálatát csak úgy teljesítheti, ha jó, ha teljes értékkel bír; ellenben minden rosszabbítása zavarólag hat a forgalomra és a népek keserű tapasztalatokon tanulták megbecsülni a jó pénz fontosságát. Azért írja történetírónk mint legnagyobb dicséretet, mit I. Béla királyunkról följegyezhetett: «Omnibus enim diebus vitæ suæ in tota Hungaria non est mutata pecunia». És ugyanazért mondta már régen egy fölvilágosodott német fejedelem: «A jó fejedelmet három dolgon lehet fölismerni: hogy szavát tartja, hogy útjai biztosak és pénze jó». Azt mondjuk, keserű tapasztalatokon tanulták ama fontosságot méltányolni, melylyel a jó pénz bír és e tapasztalatok közé tartoznak első sorban azok, melyeket oly országokban tettek, hol értéktelen papírpénzzel zavarták meg a forgalmat. Az értéktelen papírpénz által előidézett súlyos betegség pathológiájából legyen szabad néhány adatot a következőkben közölni.

I.

Az első érdekes kísérlettel, mely az újkorban a papírpénz-kibocsátással történt, Franciaországban találkozunk

E kísérlet Law nevéhez fűződik, ki az inflationisták legelseje és talán leggenialisabbja volt és ki a papírpénz-kibocsátás nagy előnyeit tudományosan és gyakorlati szempontból tekintette, de e forgalmi eszközhöz kötött bizalmában túlságig ment, mint az összes későbbi expansionisták, kik őt követték. Law azon elvi fölfogásból indult ki, melyet munkájában (*Consideration sur le commerce* etc.) kifejtett, hogy egy nemzet gazdasága a pénzben rejlik és a pénzösszeg szaporítása céljából azon tanácsot adja, hogy jelzálogosított papírpénz adás-sék ki és ruháztassék föl kényszer-folyammal. Franciaországba jöve (Law skót születésű volt), az országot XV. Lajos alatt a legsanyarúbb gazdasági helyzetben találta: a mezőgazdaság teljesen tönkre volt téve, az ipar csekély volt, a kereskedelme a mercantilisticus állampraxis által fejlődésében gátolva, az államháztartás teljesen kimerülve. Azon tervvel lépett föl, hogy pénz által fog a gazdaságnak új erőt adni és e célból egy királyi vagy állami bank föllállítását tervezte. Midőn ez nem sikerült, magán bankot állított föl, mely följosított bankjegyeket kiadni. Ezek lassankint a közönség bizalmát megnyerték. A bank 1716-ban kezdte meg működését, és öt százalékkal számított le váltókat, melyek azelőtt ötven százalékot fizettek. A jó siker következtében 1717-ben kiadatott oly rendelet, hogy a bank jegyei minden állami pénztárnál pénz gyanánt elfogadtassanak, és 1718-ban a bank királyi banknak ismertetett el. Most kezdődnek Law üzérkedései, melyeket csak a túlságos bankjegy-kibocsátás tett lehetségessé. Az előbbi korszakból még fönmaradt és daczára nagy állami segélyeknek nem virágzó tengeren túli kereskedelmi társulatokat átvette: így a Mississippi- vagy Louisiana-társaságot, a Canada-i vagy Castor-társaságot, a Bengal-társaságot és a Guineai társaságot. «C'était un souverain-marchand, une royauté par association» mondja Levasseur. Később hozzájárultak még más társulatok privilegiumai, továbbá a dohányegyedárúság, a pénzregale, a közvetett adók bérbevétele, végre a legnagyobb vállalat, az 1500 millió livrenyi összeget igényelt conversiója az államadósságoknak; mind megannyi egyesített a nyugati társulat kezében. E nagy vállalatok létesítése részvények kibocsátását, ezeknek befizetése ismét nagyobb pénzforgalmat tett szükségessé; tehát új és új papírpénz bocsáttatott ki. A bankjegy-kibocsátás a következő volt:

1719 január	5.	18,000,000	livret
1719 december	31.	1,128,950,000	«
1720 szeptember	23.	3,070,750,000	«

Ily roppant mennyiségű bankjeggyel árasztatott el a forgalom, csak azért, hogy a nagy pénzösszeg az árakra és első sorban a kibocsátott részvények árfolyamára hatván, azokat felszöktesse. A mivelet jól ki volt számítva. Az üzérkedés annyira megragadta az egész közönséget, hogy az 500 livrényi részvény 8000-re emelkedett; az első közgyűlés napján (1719 december 30-dikán) 15,180-ra és 1720 január 6-dikán 18,000-re. Az itt tárgyalt kérdés szempontjából figyelemre méltó, hogy Law e meglepő eredmény elérésére a többek között azon fogást is használta, hogy a nemes ércz értékét folyvást változtatta (1719-ik év szeptember havától 1720 decemberéig az arany értéke huszonnyolczzszor, az ezüsté harminczötször változtatott), mi a közönséget arra bírta, hogy a nemes ércztől lehetőleg szabaduljon, és helyette bankjegyeket szerezzen.

Ennek következménye lett az árak magas emelkedése, és kétséget nem szenved, hogy a bizalmatlanság, az elégtelenség a «systeme» — így nevezték Law rendszerét — ellen e körülmény által előmozdított. Az árak emelkedéséről különösen Levasseur a következőket írja: «A kereskedők, kiknek árúi könnyen keltek, mind követelőbbekké lettek, azon mértékben, a mint bőségesebb lett a pénz, de azért nem lettek gazdagabbak, mert viszont a munkások is magasabb bért követeltek. Ha nem akadt is mindig olyan bolond vevőjök, a ki egy darab vadért kétszáz livre-t adjon, legalább is megkétshereztek és megháromszorozták az árakat. A rendőrség szabályzata daczára, melyben a kocsibér óránként tíz soura volt megállapítva, nem lehetett kocsit kapni alább mint óránként három livreért; egész napra fizettek negyven livrerrel is. A gyertya, minek rendesen harminczkét sou volt a fontja, egész kilencz livreig drágult; a kávé ötven souról tizennyolcz livreig. S ily arányban ment föl az ára mindennek; huszonöt sou a friss vaj fontja, huszonöt taller a finom posztó singje (l'aune), negyven livre egy pár selyemharisznya, négy sou egy font kenyér stb.»

Egy másik következménye a terjedő bizalmatlanságnak,

mely az első kozgyűlés kedvezőtlen eredményében táplálékot nyert, a nemes ércnek kivitele volt. Nagyobb mennyiségekben vitettek külföldre, és csak egy egyénről, ki épen a királyi bank pénztárnoka volt, tudva van, hogy saját számlájára 20 millió livreért küldött nemes érczet Hollandiába. Law e természetes következménynek útját akarta állani. A nemes érc értékét ismét leszállította, a háztartásokban tartható mennyiségét az ércpénznek szintén, stb. és a mi fő, az egész országra kiterjesztette a bankjegyek kényszer-forgalmát.

Különböző körülmények sietteték a bukást, melyhez az első lépés az 1720 május 21-dikén kelt rendelettel megtétett, melylyel a bankjegyek és részvények értéke leszállítatott. Hozzájárultak más mélyen vágó intézkedések, mind hiába; a bizalom nem volt visszaállítható. A közönség a bank ablakához tolakodott, hogy a jegyeket beváltassa; reggel két órakor már ott állottak, és a július 16. és 17-dike közti éjjelen 16,000 ember várta a jegyek beváltását. Többen összenyomatnak, és a tömeg a halottakat előre vitetvén, a Palais Royal ellen indul, hol a kormányzó lakott. Augusztus 15-dikén egy rendelet megállapítja, miszerint a 10,000 és 1000 livrényi bankjegyek kényszer-forgalma október 1-jével megszűnik, minek következtében azok értéke felére leszáll; október 10-dikén kijelentetik, hogy a bankjegyek «sont tombés dans un tel état de discredit, qu'ils n'ont plus de valeur comme espèces».

Már ez első nagyobb szabású föllépésével a túlságos papírpénz-forgalomnak az avval járó typicus jelenségek egy részét észrevehetni. A nemes érc kiszorítása a forgalomból, a papírpénz értékének csökkenése, az árak emelkedése, a jövedelem-elosztás kedvezőtlen befolyásolása, az üzérkedés élénkítése, a gazdaság teljes megzavarása a végleg bekövetkező tönk által, mind meg annyi jelenség, melyek Law míveletének következtében mutatkoztak, és melyek végre, — Franciaország szerencséjére e korszak alig két évig tartott — «post tot dis-crimina» a nemesérc-forgalom visszaállításához vezettek.

A papírpénz-kibocsátás a Law-féle rendszernek csak egyik oldalát képezte, mert ez a nagy vállalatok és a részvényekkel űzött agiotageban találta másik oldalát. Azért látjuk, hogy a papírpénz-kibocsátás nem is függ annyira, mint az rendesen szokott lenni, az államháztartás szükségletével ösz-

sze, hanem inkább gazdasági szempontok szerint irányul, a mennyiben az emelkedő mennyisége a papírpénznek a nagy vállalatok által élenkített üzérkedésnek, ez a pénzforgalom támogatására kívánt szolgálni. — Nem úgy volt az Franciaországnak a papírpénzzel tett második nagy kísérletével a XVIII. század végén, az úgynevezett assignatákkal. A nagy politikai átalakulás, mely Franciaországban 1789-ben kezdődik, sok tekintetben pénzügyi tényezők által mozdítottatott elő. A kincstár üressége a parlamentek összehívására vezetett, és evvel megindult a forradalmi lavina, mely vegre a francia királyi trónt is eltemette. Az állambáztartás rendezése volt ez időben is a politikai tényezők egyik főfeladata, és midőn más források nem kínálkoztak, a papírpénz-kibocsátáshoz nyúltak. Így keletkezett az assignata, mely nem volt egyéb, mint utalvány különböző czímekre, különösen az emigransok jószágai eladásából eredményezendő összegek egy részére. Minthogy azonban a főnforgó viszonyok mellett ily nagy birtokokat vagy általában nem, vagy pedig csak a föld értékének jelentékeny csökkentésével lehetett volna eladni, czélszerűbbnek látszott azt elhagasztani, és addig a kincstárnak papírpénz által nyújtani segélyt. E pénznek első kibocsátása 1789-ban történt a december 21-dikén kelt törvény alapján, mely 400 millió livres öt százalékos assignata kibocsátását engedte meg. A kamat megállapítása a mellett tanúskodik, hogy ez első kibocsátásnál még nem igen számítottak arra, hogy az assignata forgalmi eszköz legyen. Azonban gyorsan következtek be oly intézkedések, melyek annak pénzzé való átváltoztatását előmozdították. 1790 április 16-dikán az assignata kényszerforgalommal láttatott el, és a kamat három százalékra szállíttatott le, szeptember 29-dikén pedig a kamatfizetés teljesen felfüggesztetett, és ez idő óta az assignata tehát nem egyéb mint papírpénz. Ugyanakkor egy második kibocsátás határozatott el 800 millióval, 1791 június 19-dikén egy harmadik, szeptember 29-dikén egy negyedik stb; a jegysajtó működésben volt és nem szűnt meg addig, míg az assignata értéke teljesen meg nem semmisült. A kibocsátás terjedelméről a következő számok nyujtanak áttekintést. Forgalomban volt:

1791 június	1-jén	912.000.000
1796 szeptember	1-jén	45.578.810.040

E rengeteg mennyiségű papírpénz a leghátrányosabb befolyással volt az ország gazdasági, erkölcsi és politikai helyzetére. Mi sem természetesebb, minthogy az assignaták napról napra vesztek értékéből, míg végre egészen értéktelen jegyekké váltak. Volt ugyanis 100 livre assignatának árfolyama minden év január havában:

1789	—	1793	51
1790	96	1794	40
1791	91	1795	18
1792	72	1796	—46

Az árfolyam hónapról hónapra és évről évre csökken, míg végre az utalványok teljesen értékvesztettek. A mellett az árfolyam hónapról hónapra roppant ingadozásokat is mutat föl, majd száz százalékkal emelkedik, majd ugyan annyival csökken, a mint a politikai, események bent az országban, és künn a csatatéren vagy a diplomatikus téren kedvezők vagy kedvezőtlenek voltak. És mit tettek az assignat értékének föntartására? Előbb azt hitték, hogy lehetséges lesz a papírpénz-forgalom mellett az érczforgalmat föntartani, azonban nem sokára belátták a tévedést és az assignatát általános fizetési eszköznek nyilvánították. Mindenki a ki a papírpénzt el nem fogadta, vagy névleges értékénél alább akarta csak elfogadni, szigorú büntetésekkel fenyeztetett, és mint az állam ellensége tekintetett. Megtiltották a nemes érczek kivitelét, megállapították a javak, különösen pedig az élelmi cikkek árát, a napi fogyasztás mérvét, az eladási módokat, hogy a kényszerítő szabályok keresztül vitelét ellenőrizhessék, és így a kereskedelem és ipar terén pangást, a nép közt inséget idéztek elő. Az árak mesés magasságra emelkedtek, a nemes érc egészen eltűnt, és a gazdaság az állam önkényszerű és észszerűtlen beavatkozása által sorvadásba és sinlésbe esett.

Az assignata végre, mint teljesen értékvesztett pénz, a forgalomból kivonattott; azonban nem sokára új kísérlet tétetett a papírpénz-kibocsátással, az úgynevezett mandat territorial segítségével. A papírpénz csak nevét változtatta, a mandat territorial is csak olyan födözetlen és nemsokára túl-nagy mennyiségben forgó csere-eszköz volt, mint az assignata. 1796-ban az első kibocsátás alkalmával árfolyama tizennyolcz

százalék volt és már augusztusban 184 százalékon látjuk. Végre vissza kellett állítani az érczforgalmat és az assignat és mandat territorial csak adóssági cím volt, melyért azonban csak névleges kárpótlást adtak.

A kényszerfolyam Franciaországban ezentúl még háromszor lépett föl. Mindenek előtt 1805-ben, midőn az újonnan alakított Banque de France zavarba jöven, a miniszterium a bankjegyek beváltását részben fölfüggesztette. Azonban a bank nemsokára leszállítván a forgalomban levő jegyek összegét, a válság megszűnt és 1806 január 25-dikén a kényszerfolyam ismét eltöröltetik. 1848-ban a forradalom következtében beállott válság sem volt nagyobb jelentőségű. Midőn a jegyek beváltása miatt a bank nagyobb rohamnak volt kitéve, ismét kérte a készfizetés fölfüggesztését, mit a kormány meg is adott, a forgalomba hozható jegyek maximal összeget 350 millió frankban állapítván meg. A közönség helyeselte e rendszabályt, és a bankjegy, mely e rendszabály életbe léptetése előtt öt százalékot vesztett értékéből, nemcsak nem csökkent tovább, hanem nemsokára elérte ismét a parit. 1849 december 22-dikén a maximal összeg 525 millió frankra emeltetett, de a bank vezetése oly okszerű volt, hogy készpénz-tartaléka nem sokára túlhaladta bankjegyeit, és 1850 augusztus 6-dikán a törvény a készfizetés fölvételét ismét elrendelte, melyet a bank már 1848 június havában tényleg eszközölt. Újból találkozzunk a beválthatatlan papírpénz jelenségével a nagy francia-német háború következtében, de ekkor is a vele járó kedvezőtlen hatások a gazdasági életre alig mutatkoztak, és pedig azon kedvező tényezők következtében, melyek akkor az ország gazdasági helyzetében találkoztak. A kényszer-folyam mindjárt a háború első napjaiban kimondatott, bár a bank az állam részéről csak később, a szeptemberi kormány által, tehát a napoleoni regime megszűnte után, vétetett igénybe. Az összeg, melyet az állam a banktól kapott, 1530 millió frankra emelkedett (mely összegben egy 60 milliónyi régibb adósság foglaltatik), az egész jegyforgalom pedig 1872 július 15-dikén 3200 millió frankban állapítottatott meg, tényleg azonban a legnagyobb forgalom (1873 október 31-dikén) 3,071.912,000 volt. Azonban e rengeteg jegy-forgalom daczára alig mutatkozik rövid ideig egy csekély disagio.

Magyarázatát azon jelenségnek, hogy csak némileg

jelentékenyebb agio alig néhány napig mutatkozott és az arany és bankjegy pariája ismét visszaállott, daczára a kényszer-folyamnak, a következőkben találjuk: A kényszerfolyam csak ideiglenes intézkedésképen léptetett életbe és a bizalom általános volt, hogy nem fog soká föntartatni. A nagyobb jegyforgalom az ország szükségletének megfelelt, mert a Németországnak fizetendő hadi sarcz. mintegy egy milliárd ércpénzt vont ki a forgalomból. Az állam nem sokára visszafizette adósságát a banknak, és azon arányban a mint a nemesércz a külföldről ismét befolyt, csökkent a jegyforgalom. A jegyforgalomban 5 frankos jegyeknél kisebbek nem szerepeltek, és e jegyek az egész forgalomnak csak mintegy harminczad részét tették. A kereslet nemesérczek után nem volt nagy, mert Franciaország roppant mennyiségben rendelkezett külföldi értékek fölött, azonkívül pedig 1873 óta tetemes kiviteli többlet által a kereskedelmi mérleg javára változott, mi a nemzetközi váltó-árfolyam kedvező állásában is kifejezést talált. Ez okoknak, valamint bank-intézete kitűnő vezetésének, a készfizetés fölvételének — még mielőtt a törvény ezt kötelezőleg kimondta (1879 január 1-jén) és az érczforgalomnak azonnal visszaállításának, a mint ezt a körülmények lehetővé tették — e körülményeknek köszönhető Franciaország, hogy utolsó kísérlete a beválthatatlan papírpénzzel jól végződött, és valamint a vasuti vonat gyorsan robogván, áthaladhat egy nagy örvényt, mely okvetlenül elnyeli, ha fölötte sokáig időz, így Franciaország, gyorsan menekülven a papírforgalomtól, kikerülte azon veszelyeket, melyek avval elkerülhetetlenül összekötvék.

II.

Angliának is volt a XVIII. század végén, és a XIX. század elején rövid ideig papírpénz-forgalma. A Franciaország ellen Anglia és az európai nagyhatalmak által folytatott háborút Anglia különösen pénzsegélyekkel támogatta, és Pitt az arra szükséges összegeket az angol banktól kölcsönözte. Midőn ennek következtében az angol bank készpénz-készlete nagyon csökkent, az angol bank bankjegy-forgalmát is leszálította, mi által azonban a kereskedelemre nagyon kedvezőtlen hatást gyakorolt. Minthogy a pénzforgalom e megszorítása kö-

vetkeztében válság kitörésétől tartottak, a miniszter-tanács 1796 február 27-dikén rendeletet bocsátott ki, mely az angol bankot a készfizetés és érczcel való beváltás alól fölmentette, mely rendelet a parlament részéről is megerősített. Együttal megengedettett öt font sterlingnél kisebb jegyeknek kibocsátása. Ez intézkedés minden évben ismételtetett egészen 1819-ig. E szerint Angliának huszonnégyszer éven át volt papírpénz-forgalma kényszerfolyammal.

Bár a papírpénz-mennyiség egyes időkben háromszorosára emelkedett, ez, tekintve azon körülményt, hogy a papírpénz szaporítása előtt 25 millió font sterling érczpénz volt forgalomban, melynek nagy része most a forgalomból kilépett, nem is igen jelentékeny. Mindamellett a bankjegy disagioja beállott, és pedig következő arányokban: A bankjegy disagioja volt száz font sterling után

1801.	8 st.	7 sh.	8 d.	1811.	7 st.	16 sh.	10 d.
1802.	7 „	5 „	10 „	1812.	20 „	14 „	9 „
1803.	2 „	13 „	2 „	1813.	22 „	18 „	— „
1804.	2 „	13 „	2 „	1814.	25 „	2 „	6 „
1805.	2 „	13 „	2 „	1815.	16 „	14 „	3 „
1806.	2 „	13 „	2 „	1816.	16 „	14 „	3 „
1807.	2 „	13 „	2 „	1817.	2 „	13 „	2 „
1808.	2 „	13 „	2 „	1818.	2 „	13 „	2 „
1809.	8 „	7 „	8 „	1819.	4 „	9 „	— „
1810.	13 „	9 „	6 „	1820.	2 „	12 „	— „

Daczára annak, hogy a forgalomba bocsátott bankjegyek összege soha túlságosan nagy nem volt, a disagio tehát itten sem maradt el, és időnként a bankjegyek értékét egy negyedével leszállította. És mi volt ennek következménye a közgazdaságra és különösen a kereskedelemre? A *Bullion Committee*, mely azon nagy félelem következtében, mely 1810-ben a nemzetközi váltó árfolyam kedvezőtlen állása, az arany árának emelése következtében beállott, a parlament által kiküldetett és mely előtt a legnagyobb tekintélyek nyilatkoztak, következőképen foglalja össze az agio lényegesebb hatását: «Hogy a váltó-árfolyam alászállnak s az ércz ára emelkedni fog a papír ily túlságos szaporítása által, azt nemcsak a kereskedelem és pénzügyek legkitünőbb tekintélyei állítják föl mint elméletet, hanem gyakorlati igazságát is bizonyítja az újabb idők csaknem valamenyi államának története, a melyekben papírpénz van forgalomban.» (39. l. *Report togethe with*

Minutes of Evidence and accounts from the select Committee etc. London 1810). — «A bizottság fölöslegesnek véli részletesen reá mutatni mind azon károkra, melyek az országra hárulhatnak a forgalmi eszköz minden oly általános szaporításából, a mi annak relativ értékét csökkenti. Hogy az árak illeten felszöktetése minő hatással van minden, szabott időhöz kötött, pénz-üzletre; hogy mily elkerülhetetlen igazságtalanságot hárít az évdíjból élőkre s minden rendbeli hitelezőre; hogy akaratlanul is mily jogtalan előnyben részesíti a kormányt és minden más adóst: mind ezek sokkal szembe szökőbb következmények, semhogy bizonyítani kellene, és sokkal jobban sértik az igazságot, semhogy orvoslás nélkül lehetne hagyni. Még fontosabb hatásnak látszik a bizottság előtt az, a mit ez intézkedés a közönséges mezei munkabérre gyakorol, a mi, tudvalevőleg, sokkal később és lassabban alkalmazkodik a pénz értékének esetleges változásaihoz, mint bármely más munkabér, vagy árúk árai.» (73. l.)

A papírpénz-kérdés az általános figyelmet éveken át lekötötte, és egy nagy irodalom keletkezett, mely pro és contra tárgyalta a kérdést. A későbbi események, különösen az 1818-ban kitört válság mindinkább megerősítette azon véleményyt, mely a papírpénz-forgalom kiterjesztését igen veszélyesnek tartja. Végre 1819-ben a parlament két háza által kiküldött külön bizottságok munkálatai alapján létrejött egy törvény, mely a készfizetést ismét elrendelte, és így a földözetlen papírpénz forgalmának végét vetett, miután kitünő szakferfiak és államférfiak a parlament mind két házában azon erős meggyőződésnek adtak kifejezést, hogy a papírpénz az ország gazdasági állapotjait rosszabbítja.

III.

Oroszországban ugyan már régebben is létezett papírpénz, mégis ennek forgalomba hozatala II. Katalin császárnőnek tulajdoníttatik, ki 1768-ban két bankot alapított azon kizárólagos rendeltetéssel, hogy papírpénzt, úgynevezett assignatákat, hozzanak forgalomba. Az assignaták kezdetben, míg kis mennyiségben voltak forgalomban — agioval nem bírtak. «Les abords du cour forcé», mondja Leroy Beaulieu, «sont toujours rians». Ez assignaták a kilátásban levő törökországi

háború költségeinek fődözésére szolgáltak és a birtokosra szóló beváltható jegyek voltak; kétes volt, vajon a beváltás milyen érzelmekben fog történni, de csak hamar eloszlott e kétség, mert kizárólag réz használtatott e célra. Csak a forgalom pénzzel való hiányos ellátásának kell tulajdonítani, hogy a rézpénz is belértékénél sokkal magasabb árfolyammal bírt. Az assignaták pedig kényelmességek következtében teljes értékben fogadtattak el, és a háború alatt csak igen kevés elértéktelenedést mutatnak az ezüsttel szemben. A béke beálltával parira emelkednek, és miután az összes jegyek csak 60 millió rubelt tettek, és mennyiségük az első tizennyolcz év alatt nem szaporítottatott, értéküket nemcsak megtartották, hanem 1788-ig a rézzel szemben 1—5 százalék agiot nyernek, az ezüsttel szemben pedig soha három százaléknyi disagionál magasabb értékvesztéseget nem mutatnak. 1786-ban e papírpénzből már 100 millió rubel volt forgalomban.

A papírpénz szaporításával a jószágok ára emelkedett és 1794-ben a fejadó és más adók fölemeltettek, minthogy, a mint az ukáz mondja, a termékek emelkedett ára a parasztoknak nagyobb nyereséget hoz. Katalin halála után folytatták a papírpénz kibocsátását. 1799-től 1811-ig a papír-forgalom 200 millióról 600 millióra emelkedett; a rozsliszt ára 70 kopekáról 200-ra, az ezüst rubelé egy és félről négyre szökik föl, és a hamburgi árfolyam csökkent huszonhatról tízre. A reá következő évben pedig egy sajátságos eset állott be, mely szembetűnőleg mutatja, mily soknemű tényező hat a valutára. 1810—12-ig az orosz pénz-, valuta és vele a váltófolyam tudniillik jelentékenyen javul daczára a forgalomban levő nagy mennyiségű papírnak, daczára annak, hogy az ellenség az országban áll, míg ennek visszavonulásával a valuta és a váltófolyam rosszabbul. Mi ennek oka? Az, hogy az orosz termékek után nagy volt a kereslet, sőt az még emelkedett, mivel a külföld felt, hogy a francziák az összeköttetést az országgal lehetetlenné teszik. Tehát nagy kivitel orosz árúkból. Ellenkezőleg csekély bevitel, mert az oroszok attól tartottak, hogy a francziák, úgy mint másutt, az angol árúkat majd elégetik. 1817-ben 836 millió rubel volt forgalomban, és az ezüst rubel értéke a papírhoz képest négyszer annyi volt. 1810-ben ugyan kibocsátottatott I. Sándor által egy rendelet, mely szerint az assignaták államadósságnak nyilvánítottak, és kísérlet is tétetett az assi-

gnaták beváltásával, de a közbe jött háború ismét mindezt meghiúsította. 1817-ben új kísérletek: az assignatákból 118 millió vonatott ki a forgalomból; 1822-ben már csak 595 millió volt forgalomban, mely 1843-ban hiteljeggyé változtatott át. Cancrin mint pénzügyminiszter előmozdította a papírpénz forgalmát, melynek nagy barátja volt, és az érczfizetéseket csak kivételes esetekben engedte meg. Annyi érdeme azonban minden esetre van, hogy a papírpénz mennyiségét legalább nem szaporította. A rubel csak mindig nagy diságióval tartatott forgalomban; az ezüst rubel értéke papírban 4 rubel és 30—40 kopek volt. 1840-ben az ezüst rubel értéke 3·5 papír rubelre tétetett és kijelentetett, hogy az országos érték ezüst legyen, a papír csak pótlólag szolgáljon. 1843-ban egy új rendelet, mely a létező 595 millió assignatát 170 millió hiteljegyre reducalta, ezeknek beváltását megígérte, valamint azt is, hogy többé nem szaporíttatnak a nélkül, hogy egyúttal a megfelelő födözet ezüstben vagy aranyban le ne tétetnék. A fentebbi 170 millió födözetére pedig 82 millió ércz tétetett le. 1848-ban kedvezőbb képet mutat már a forgalom: 289 millió jeggyel szemben a födözet 147 millió rubelt tett. Ez volt az orosz papírpénz fénykora. Azóta ismét roppant hanyatlás áll be. Az interventio Magyarország ellen és a krími háború annyira rosszabbítják a pénzügyeket, hogy 1858-ban 141 milliónyi födözettel szemben a jegyek 735 milliót tesznek. A krími háború elején az 1843-ban megígért készfizetés ismét fölfüggesztetik. A kormány megint ép oly sértő mint erőszakos művelethez nyúl: a banknál levő összes betéteket öt százalékos bankjeggyé változtatja át, a betétek kamatlábát pedig két százalékra szállítja le. Egyúttal ismét 100 millió bankjegy adatik ki; 1860-ban alapíttatik az állambank, és kísérlet tétetik a valuta visszaállítására; 1862-ben megkezdik a beváltást, azonban már 1863-ban ismét föl kellett függeszteni. — A bankjegy-forgalom tett Oroszországban minden év január 1-én:

1851.	301·6	1859.	644·6	1867.	709·0
1852.	303·8	1860.	679·9	1868.	657·5
1853.	311·4	1861.	713·0	1869.	724·4
1854.	333·4	1862.	713·5	1870.	721·8
1855.	356·3	1863.	691·1	1871.	715·8
1856.	509·2	1864.	636·5	1872.	718·8
1857.	689·3	1865.	651·1	1873.	763·9
1858.	735·3	1866.	649·5	1874.	792·3

A forgalom óriási összegekkel árasztatott el, összegekkel, melyek a más államokban kibocsátott papírpénz mennyiségét — a francia forradalom assignatáit kivéve — messze túlhaladják. Természetes, hogy ennek az ezüst-ágio megfelelt.

1000 rubel ezüst ért papírban :

1851.	1011	1857.	1028
1852.	1001	1858.	1065
1853.	989	1859.	1095
1854.	1049	1860.	1061
1855.	1060	1861.	1120
1856.	1005	1862.	1105

1863 óta pedig az ezüst agiója a szentpétervári tőzsdén következőkép jegyeztetett :

1863.	4-71	1869.	24-84
1864.	17-73	1870.	28-30
1865.	21-06	1871.	19-16
1866.)*	28-14	1872.	16-77
1867.	17-27	1873.	16-30
1868.	16-21	1874.	16-77

Az ötvenes években, a midőn a papírpénz-forgalom sokkal kisebb volt, az agio is igen szerény határok közt mozog ; de a hatvanas években bekövetkezett inflatio és sok egyéb körülmény a papírpénzt átlag húsz százalékkal szállította le értékében. A papírpénz belértéke folyvást csökken, és korszakról korszakra nagyobb depreciationnak van kitéve. A három nagy európai válságban, a krími, az olasz, és az osztrák-német háborúban az ezüst legmagasabb agiója volt 15-9, 22-4, 48-6 — tehát folytonos rosszabbulás, folytonos hanyatlás. Az orosz-török háború következtében az orosz pénz ismét roppant mérvű értéksökkenést szenved, mint ezt a következő adatok mutatják :

Forgalomban volt :

1877:	790	millió rubel; az agio tett	56-70	százalék
1878:	1040	“ “ “ “ “	72-62	“
1879:	1188-1	“ “ “ “ “	67-96	“
1880:	1162-5	“ “ “ “ “	59-61	“

*) Ez év alatt 48-6-ra emelkedett.

IV.

A kényszerforgalommal bíró papírpénz az olasz királyság által 1866 május 1-én hozatott be. Az okok, melyek ez intézkedéshez vezettek, igen számosak. Az új királyság, mely Olaszország népének egyesítéséből keletkezett, közigazgatásilag, közgazdaságilag és pénzügyileg igen sok nehézséggel volt kénytelen megküzdeni. Évről évre jelentékeny hiány mutatkozott az államháztartásban, mely 1865-ig 1998 millió lirára emelkedett. E hiánynak fődözetére 2000 millió névleges értékű kölcsön volt fölveendő, mely 125 millió kamattal terhelte az évi költségvetést. 1865 végén a járadék árfolyama hatvanötön állott, és újabb kölcsönök azt még inkább lenyomták. Az adók nagy mértékben fölemeltettek, az államjavak a fölvetett kölcsönöknél zálogul voltak lekötve, az egyházi javak eladásából nagy bevételt nem lehetett várni. A közgazdasági helyzet sem volt nagyon virágzó. A bevitel évről évre nagyobb volt, mint a kivetel, úgy hogy 1865-ig a kereskedelmi mérlegben 1338 milliónyi hiány mutatkozott, és miután a gyors fejlődést a belföldi termelés egyenlő lépésekben nem követhette, az újabb szabadelvű vámtarifa pedig a bevételt csak előmozdította, e forrásból javulás nem volt várható. Midőn 1866-ban a viszony Poroszország és Ausztria közt feszültebb lett és egy közel háború valószínűsége a politikai láthatárt sötét fellegekkel borította, ez Olaszországban is elég súlyosan éreztette magát. A külföldön nagy tömegekben levő adóssági címek visszaküldettek, a bankokhoz visszafolytak a bankjegyek beváltás végett, és így nagy érczmenyiségekre volt szükség. A két legnagyobb bankintézet, a nemzeti és a toskánai, 154 millióért hoztak be nemes érczeket. A bankoktól és hitelintézetektől visszavonattak a betétek és a pénz kincsgyűjtés céljából a forgalomból kivonatott. Mind ez okokból, és az esetleges háború költségeinek fődözésére a miniszterium fölhatalmaztatta magát rendkívüli eszközök alkalmazására és május 1-én a kényszerforgalmat rendelte el.

1866 ápril végén, a kényszerforgalom behozatala előtt, Olaszország pénzforgalma megközelítő becslések szerint állott 1100 millió lira érczpénzből, 141.219,139 lira valóságos

bankjegyből és 107.961,642 lira egyéb hiteljegyből. Miután a bankjegyek fődözetére 124.537,563 lira volt a bankoknál nemes ércben letéve, az összes pénzforgalmat ez időpontban 1225 millió lirára lehet becsülni. A kényszer-forgalom folytán következőkép alakult a pénzforgalom: Forgalomban volt papírpénz:

1866.	612.450,125	lira	1872.	1,430.532,439	lira
1867.	837.033,580	„	1873.	1,523.167,236	„
1868.	903.706,748	„	1874.	1,582.122,660	„
1869.	902.047,635	„	1875.	1,607.416,944	„
1870.	995.346,577	„	1876.	1,641.847,991	„
1871.	1,263.576,288	„	1877.	1,629.741,079	„

E jegyekkel szemben az aranynak árfolyama volt átlagban:

1866.	7·81	1870.	4·50	1874.	12·25
1867.	7·37	1871.	5·55	1875.	8·27
1868.	9·82	1872.	8·66	1876.	8·47
1869.	3·94	1873.	14·21	1877.	9·63

Az agio történetét az olasz parlament jelentése röviden így adja elő: Az agio azon napon mutatkozott, a midőn a kényszerforgalom kimondatott és májusban (1866) elérte maximumát 18·75-el; a papírforgalom emelkedett 249 millió-ról 433-ra, a járadék, mely már április végén 43·90-en állott, lement 39·40-re. A nemzetközi váltó-árfolyam, tekintve a papírpénz által külföldre szorított nagy érczmenntiségeket, kedvező volt. Július-szeptemberig a béke visszaállta következtében, valamint azon körülménynél fogva, hogy úgy látszott, mintha a kényszerfolyam helyett más eszköz fog az államháztartás szükségletének fődözésére fölhasználtatni, az agio leszállt öt százalékra, daczára annak, hogy a papírforgalom emelkedett. A járadék árfolyama javult, a nemzetközi váltó-árfolyam kedvező maradt. Az év utolsó hónapjaiban, valamint 1867 elején a kedvezőtlen fogadtatás, melyben a pénzügyminiszter exposeja részesült, a kamrák föllosztatása és más körülmények kedvezőtlen hatást gyakoroltak; mind a mellett az agio öt százalék körül ingadozik, miután a járadék emelkedett, a papírforgalom csökkent és általában elterjedt a hit, hogy a kényszer-forgalom meg fog szünni. Áprilisban a Ricasoli-miniszterium visszalépése az agiót ismét emelte; azonban az új miniszterium pénzügyi exposéja (Ferrara) jó benyomást tévén, a kényszerfolyam megszüntetésére célzó törvényjavas-

lat miatt, az agio ismét csökkent, daczára annak, hogy a papírforgalom emelkedett. Júniustól augusztusig a papír meny-nyisége emelkedett, a gyöngé termés következtében a nemzetközi váltó-árfolyam kedvezőtlen fordulatot vön, de az agio hat százalékön maradt, mivel talán a remény a kényszerfolyam bekövetkező megszüntetése iránt még tartotta magát. Az év végeig azonban a politikai események (Mentana), a hadsereg egy részének behívása, a miniszter-válság, új kölcsönök, ismét elégtelen termés a váltó-árfolyamot és járadékot lenyomták, az agio pedig emelkedett: 1868 június végeig a bankjegyek összege tovább is emelkedik; de miután az akkor tartott enquete a papírforgalom leszállítása mellett nyilatkozott, és új adók az állam hitelét megerősítették, az agio ismét leszállt, a járadék és váltó-árfolyam javult. Újabb intézkedések, a dohány-monopolium iránti szerződés, mely nemesércz-behozattal kecsesgettett, a törvény a nemzeti bank jegyeinek megszorítása iránt, a bankjegyek összegének csökkenése, az agio csökkenését és a váltó-árfolyam és járadék emelkedését mozdították elő. A miniszterium bukásával, a király betegségével az év végén az agiót ismét emelkedni látjuk, daczára annak, hogy a jegyforgalom némileg csökkent s a termés isjónak mutatkozott. Az év végén a miniszterium megalakulásával az agio ismét csökken, a járadék emelkedik, a váltó-árfolyam is némileg emelkedik, daczára annak, hogy a jegyforgalom ismét nagyobbodott. A kedvező kilátások a jövő évi termésre, az államháztartásban eszközölt megtakarítások, daczára az emelkedő jegyforgalomnak, az agiot ismét 1870 júniusig lenyomják. Júliusban a franczia-német háborúval az agio emelkedik, a váltó-árfolyam rosszabul. Augusztusban a veszély, hogy Olaszország a háborúba ismét belevonatik és a papírpénz szaporítása, az agiót és váltó-árfolyamot kedvezőtlenül befolyásolja. Szeptember és októberben a sedani ütközzettel a háború sorsa eldöntetvén, Róma elfoglalása az olasz sereg által, a nagyobb kivitel, a jó termés és a háborút viselők kereslete, a papírpénz csökkenése következtében, az agio leszáll, és a váltó-árfolyam javul. Novemberben a papírforgalom leszáll, de a következő hónapokban ismét emelkedik; a váltó-árfolyam javul, az agio alig változik. Április és májusban, a váltó-árfolyam javul, a papírpénz-forgalom leszáll és vele együtt az agio is. Júniustól deczemberig, daczára a béke visszaállításának, a pénz-

ügyi közigazgatás javulásának, a gazdaság minden ágában beállott lendületnek, daczára az adók nagyobb hozadékanak és a kivitel jelentékeny emelkedésének, mely ismét tetemesen túlhaladta a bevitt és a váltó-árfolyam emelkedését idézte elő, az agio emelkedett, és pedig annak következtében, hogy a papír-forgalom 950 millióról 1213 millió lirára emelkedett. 1871 második, és 1872 első felében az üzérkedés, a lázas tevékenység a gazdasági téren Olaszországban is mutatkozott, azonban már 1872 közepe felé észrevehetni ennek következtében a hitel összevonását; a bevitt ismét jelentékenyen emelkedett, a váltó-árfolyam kedvezőtlenül alakult. Azon határozat, hogy ezen és a következő évek hiányát ismét papírpénz-kibocsátással fődözik, és a papírforgalom tényleges emelkedése 1215 millióról 1385-re, az agio jelentékeny emelkedését idézte elő. 1873-ban a nagy válság, mely tavaszkor Ausztriában, őszkor Éjszak-Amerikában és Angliában kitört, a termés szűk volta; a bevitteli többlet, a papírpénz-forgalom emelkedése 1385 millióról 1473-ra, ismét nagy emelkedést idéztek elő az agióban. 1874 elején a váltó-árfolyam kedvezőbb fordulatot vesz, a termésre jó kilátás mutatkozik, új adók szavaztatnak meg, és a papírforgalom szabályozása vétetik célba; e körülmények következtében az agio javult, daczára annak, hogy 1473 millióról ismét emelkedett 1510 millióra stb.

A papírpénz-forgalom Olaszországban a legújabb időig fönmaradt, daczára annak, hogy itt is csak ideiglenes rendszabályként lett behozva. Már 1867-ben Ferrara pénzügyminiszter előterjesztést tett a kamráknak a kényszerfolyam megszüntetése iránt, csakhogy ennek keresztül vitele kedvezőbb alkalomra halasztatott el. 1868-ban azon fontos intézkedés történt, hogy egy törvényt hoztak, mely a papírforgalmat 700 millió lirában állapította meg; ugyanazon évben egy parlamenti bizottság küldetett ki, mely részletes munkálatot mutatott be és a kormányt utasíttatni kívánta, hogy a kényszerfolyam megszüntetéséről gondoskodjék. 1869-ben két törvényjavaslat létesült, mely a kényszerfolyam megszüntetését célozta, de nem vált törvénynyé. Majdnem évről évre ismételtetnek ily törvényjavaslatok, de hasztalanul; a papírpénz mennyisége nőttön nő. 1874-ben Minghetti pénzügyminiszter lépett föl egy törvényjavaslattal, melynek célja azon-

ban nem az volt, a kényszerforgalmat megszüntetni, mi a főn-forgó körülmények közt lehetetlennek látszott, hanem csak a papírforgalomnak a kényszerfolyam tartama alatti szabályozását czélozta. Végre Maglianinak sikerült a valuta rendezését egy 1880 végén előterjesztett törvényjavaslat által biztosítani, melyet a parlament elfogadott.

V.

Éjszak-Amerikában a papírpénz keletkezése majdnem egykorú a gyarmatok alapításával. Nemes ércz nem állván kellő mennyiségben rendelkezésre, a forgalom részint bizonyos tárgyakkal, mint dohány, állatok, stb. közvetítettett, részint korán fogtak egyes gyarmatok a papírpénz-kibocsátáshoz. Következménye az volt, mint mindenütt ; a papír értékét vesztette, mindamellett új meg új kibocsátásokkal találkozunk. Gyakran igen gyorsan állott be a papír elértéktelenedése ; egyes esetekben tovább tartotta magát. Így például Massachussetts állam papírja következő értékvesztéseget mutat :

	Egy ezüst uncia	
1702. év.	6 sh.	$10\frac{1}{2}$ d. papírban
1722. „	14 „	
1730. „	20 „	
1741. „	28 „	
1749. „	60 „	

Végre visszaváltatott a papír oly arányban mint $11\frac{1}{4}$: 1-hez. Hasonló árfolyamot mutat az ezüst más államokban. Így Rhode-Islandban áll az ezüst a papírhoz, mint 1 : $11\frac{1}{4}$ -hez (1775-ben). A gyarmatok, daczára a kedvezőtlen tapasztalatoknak, a papírpénz-kibocsátási jogot igen fontosnak tartották, és ennek az angol kormányzók részéről történt megtagadása egyik oka volt a függetlenségi háborúnak. Ez időben majdnem minden államnak volt már papírpénze, vagy a háború folyama alatt kényszerült papírt kibocsátani. Az első congressus is, az úgynevezett Continental Congress 1774 szeptember 5-dikén elhatározta a papírpénz kibocsátását, mely «Continental Currency»-nek neveztetett. Előbb csak 2 millió dollár bocsátatott ki, az év végén már 20 millió volt forgalomban. Tizenhét hónapon át a pari az ezüsttel föntartotta

magát. Lassankint azonban beállt az értéktelenedés. 1780-ban írja Washington: hogy egy szekér papírpénzzel nem lehet egy szekér elelmi szert vásárolni. Egy dollár ezüst 40 dollár papírral volt egyenértékű. Még nagyobb az értékesökkenés 1781-ben, midőn 300 millió dollár volt forgalomban. A papír értéke az ezüsthöz 1000 : 1. E körülmény következtében a congressus maga elhatározta, hogy e papírpénzt az adók stb. befizetésére nem lehet többé használni: a papír minden határozat nélkül a forgalomból kilépett, a tulajdonosok pedig semmi kárpótlást nem nyertek. Ide vezetett minden kényszer-intézkedés, melyet a congressus a papírpénz értékének föntartása érdekében tett. A mi pedig ez intézkedések következményeit illeti, ezekről Pelatiah Webster, a nagy pénzügyi tekintély, azt mondá: «Többet szenvedtünk a papírpénz miatt, mint minden egyéb okból és minden egyéb csapástól. Több embert ölt meg, jobban megrontotta az ország legkiválóbb érdekeit, és nagyobb károkat tett még az ellenségünk fegyvereinél és pusztításainál is. Az államok népeit akkori időben annyira kifárasztotta, zaklatta és elkészerítette a tömérdek ár-limitatíó, érték szabó törvény és mindenféle ilyen kényszerítő mód, a mivel a papírpénzbe értékét akartak erőszakolni s azt forgalomba akarták erőltetni és azután a tömérdek hiába való ígéretek, nyilatkozatok, bank-alap teremtese iránti tervek, melyek mind a congressustól eredtek, de megvalósításuk előtt, a legbuzgóbb erőlködés daczára, elaludtak ismét — hogy a nép türelme egészen kimerült. Valóban ezek a megpróbáltatások és csalódások annyira elvették a nép bizalmát és bátorságát, hogy ha valamely új javaslatot ajánltak figyelmébe, teljes elfásultsággal és hitetlenül fogadta azt». Számos fölszólalásban nyilvánult a panasz azon nagy veszteségek miatt, melyeket a nép ez úgynevezett «Saffest possible (lehető legjobb) currency» által szenvedett, és melylyel azután borbélyműhelyeket és kutyákat díszítettek föl. A papírpénz-, illetőleg bankjegy-kibocsátás ezentúl a bankok kezébe ment át. 1781-ben alapítottatt a North American Bank 400,000 dollár alaptőkével; az állam a részvények két harmadát átvette és a közönség is érdeklődött a bank iránt, midőn tizenhat százaléknyi osztalékot fizetett. Azonban a bank nem nyerte meg a kereskedelmi osztály tettségét és 1785-ben föloszlott. 1791-ben alapította Hamilton, mint pénzügyminiszter, az éjszakamerikai bankot, mely húsz

évre kapta a szabadságot; az alaptőke tíz millió dollárt tett 25,000 darab részvényben, melyből az állam 5000 darabot vett át. E bank a szabadság lejártá után megszűnt. 1816-ban újból alapított egy nemzeti bank húsz évre. A húsz év lefolyása alatt ismét teljes bankszabadság állott be. Ez állapot változott a rabszolga-háború kitörése következtében; a papírpénz-forgalom két forrásból nagyobbodott. Az állam szükségletének fedezésére, de egyúttal a bankrendszer szabályozására hozatott a banktörvény (Currency Act), mely a bankjegyek kibocsátását szabályozta, és annak fő fedezetéül az állami kötelezvényeket választotta, melyek a bankok által egy e célra állított állami hivatalnál leteendőek voltak. A kibocsátandó bankjegyek összege 300 millió dollárral állapított meg, mely összeg később 50 millióval megtoldatott. A Legal Tender Act pedig megengedte, hogy az állam szükségleteinek fedezésére államjegyek (a zöld hátukról úgynevezett greenbackek) bocsáthatók ki. Mind a két törvény 1862 február 25-dikén hozatott. A Legal-Tender-Act 100 millió dollárral állapította meg az állam által kibocsátandó greenbackek összegét. 1862 július 11-dikén újból szavaztatott meg 150 millió. 1863 márczius 3-dikán további 150 millió, úgy hogy az államjegyek maximális összege 450 milliót tett. Végre, miután az ércpénz a forgalomból egészen eltűnt, az 1863 márczius 3-ki törvény egyúttal váltópénz (fractional currency) kiadását 50 millió dollárért engedte meg. Éjszak-Amerika tehát ismét beválthatatlan papírpénzzel árasztatott el, és a mint ezt az éjszaki államok tették, úgy a déli államok is ugyanazt a módot választották a háború költségeinek viselésére. A hatás nem maradt el. Éjszakon az első államjegy 1862-ik év április havában adatott ki. Azonnal emelkedett az arany ára és nagyobb összegekben folyt a külföldre, mint ezt a következő számok mutatják :

		aranyagio.	aranykivitel.
Április	12.	$1\frac{3}{4}$	1·5
„	19.	$1\frac{3}{4}$	0·6
„	26.	$1\frac{1}{2}$	1·1
Május	3.	$2\frac{3}{4}$	0·7
„	10.	$3\frac{1}{4}$	1·5
„	17.	$3\frac{3}{8}$	1—
„	24.	$3\frac{1}{2}$	0·9
„	31.	$3\frac{5}{8}$	0·8
Június	7.	$4\frac{1}{4}$	1·6
„	14.	$6\frac{7}{8}$	2—
„	23.	7	3—

Az árak és a külföldi váltó-árfolyam emelkedett, a hitel csökkent és a külföld visszaküldte az amerikai állampapírokat; az agio emelkedett és augusztus havában a nemes érc teljesen eltűnt a forgalomból. A papírforgalom pedig tett:

1862 jún. 30.	147·72 millió dollárt,*)	ellenben	1851 jan. 1.	155.100,000 **)
1863 „ „	411·22 „ „	„	1854 „ „	204.600,000
1864 „ „	649·09 „ „	„	1855 „ „	186.900,000
1865 „ „	692·92 „ „	„	1857 „ „	214.700,000
1866 „ „	608·87 „ „	„	1858 „ „	155.200,000
1867 „ „	536·87 „ „	„	1859 „ „	193.300,000
1868 „ „	444·20 „ „	„	1860 „ „	207.100,000
1869 „ „	391·65 „ „	„	1861 „ „	202.000,000
1870 „ „	398·43 „ „			
1871 „ „	397·70 „ „			
1872 „ „	399·25 „ „			
1873 „ „	401·53 „ „			
1874 „ „	428·55 „ „			
1875 „ „	418·46 „ „			

Látjuk ebből, hogy a papírpénz-kibocsátás a forgalmat pénzjegyekkel elárasztotta. A maximum ugyanis, melyet a forgalom elért, a következő összegekben mutatkozik:

greenback	---	---	---	---	350.000,000
bankjegyek	---	---	---	---	350.000,000
kisebb jegyek	---	---	---	---	50.000,000
összesen					750.000,000

Evvel szemben tett a forgalmi eszközök összege 1861 december végén:

nemes ércben	200—250 millió dollár (körülbelül)
bankjegyekben	150 „ „ „ „
összesen	350—400 millió dollárt.

A forgalmi eszközök kétszerte nagyobb mennyiséget mutatnak föl. Az agio következő alakulást vesz:

1862.	$13\frac{5}{8}$	1867.	$38\frac{4}{8}$	1872.	$12\frac{4}{8}$
1863.	$46\frac{1}{8}$	1868.	$39\frac{7}{8}$	1873.	$14\frac{3}{8}$
1864.	$103\frac{7}{8}$	1869.	$33\frac{6}{8}$	1874.	$12\frac{3}{16}$
1865.	$58\frac{2}{8}$	1870.	15	1875.	$14\frac{2}{8}$
1866.	$41\frac{4}{8}$	1871.	$11\frac{6}{8}$		

*) Ez állami papírpénz (green back), mihez járul még 200—300 millió bankjegy, úgy hogy az egész jegy-forgalom 600—800 millió között ingadozik.

***) Ez években csak bankjegyek voltak forgalomban.

Az agio tehát legmagasabb volt 1864-ben, a midőn száz százaléknál magasabbra emelkedik és általában a hatvanas években oly fokon áll, hogy a papírpénz a nemes érczhez képest többet, mint egy harmadát veszítette értékének.

A papírforgalom legmagasabb pontját 1865 augusztus 31-dikén érte el, midőn 433.160,569 dollárt tett. 1866 április 2-dikán, midőn Johnson elnök a háborút az egyes államokban befejezettnek jelentette ki, a papírpénz összege 422.749,252 dollárt tett. 1866 szeptember 1-jén, néhány nappal később, mint a melyen (1866 augusztus 20.) az elnök a háborút teljesen befejezettnek hirdette, a papírpénz 400 millióra szállíttatott le. A papírpénz visszavonása is 1866-ban úgy tervezetett és osztatott be, hogy 1871-ben egészen megszűnjék, azonban 1868-ban a congressus a jegyek visszavonását megint felfüggesztette. 1868-tól 1874-ig a legerősebb harez folyt az expansionisták (vagy inflationisták) és abolicionisták (vagy contractionisták) közt. Amazok élén Wendell Philipps és Carey állt, ezek közt különösen Sherman, Walker, Sumner stb. Már 1868-ban ismét egy törvényjavaslat nyújtatott be a congressusnál a kényszerfolyam eltörlésére, de nem vált törvénynyé. Újabb javaslatok, melyek fölmerültek, hasonlóképen meghiúsultak, sőt 1873-ban a nagy válság után és az általa okozott nagy szenvedések következtében megint határozott irányzat mutatkozott az államjegyek szaporítására. A congressus által megszavazott törvény a papírpénz mennyiségét ismét 400 millióra emelte, daczára annak, hogy ekkor a forgalom már kisebb volt, és habár a fölemelés nem jelentett épen sokat, de a valuta rendezését minden esetre ismét elhalasztotta volna. Az elnök azonban ezen a nemzet igazi érdekeit sértő törvény ellen vetőjét emelte, és bár a törvény a kamrában megnyerte volna a szükséges kétharmad szavazatot, a congressus azt mégis elejtette. Azonban a congressus kötelességének tartotta a papírforgalom érdekében valamit tenni, és így keletkezett az 1874 június 26-diki *Currency-Bill*, mely a papírpénz maximumát 382 millió dollárra állapította meg, és a bankjegyek forgalma tekintetében is több intézkedést tett. Végre ugyanez év végén hozatott azon törvény, mely az államjegyek készpénzzel való beváltását elrendelte, és melyről a köztársaság elnöke, Grant, azt mondta: «hogy a nemzet érdekeinek és jólétének szempontjából egyik legüdvösebb tör-

vény». A törvény ötödik pontja azt mondja, hogy 1879 január 1-jétől a pénzügyminiszter az államjegyeket kívánságra készpénzzel fogja beváltani, és hogy e célra az állami bevételek fölöslegét fölhasználhatja, azonkívül pedig állami kötelezvényeket bocsáthat ki.

Az utolsó években a greenback agioja már következetesen leszállt:

1876-ban	$12\frac{3}{4}$ —15	—7%
1877-ben	$5\frac{1}{4}$ —	$7\frac{1}{8}$ — $2\frac{1}{2}$
1878-ban	$1\frac{1}{4}$ —	$2\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{8}$.

1879 január elsejével a készfizetés csakugyan fölvétetett.

VI.

Poroszország is több ízben folyamodott a papírpénz-kibocsátáshoz; miután azonban mindig csak igen kis összegeket hozott forgalomba, a papírpénz-gazdálkodás káros hatásait alig ismeri, és így róla alig szükséges bővebben szólni. Az első papírpénz a napoleoni háborúk ideje alatt bocsáttatott ki, 1806 február 4-dikén. A törvény szerint e jegyek mennyisége soha tíz millió tallért túl nem haladhat; 1813-ban a kényszerforgalmat megszüntették és 1815-ben az összes lemezek és eszközök a berlini pénzverdén beolvasztattak és elégettettek. A kincstári jegyek árfolyama volt:

1806 december	—.	$94\frac{1}{2}$	1812 márczius	25.	90
1807 június	26.	$82\frac{1}{2}$	1812 július	20.	$38\frac{1}{2}$
1807 július	8.	$93\frac{1}{2}$	1813 január	28.	58
1807 augusztus	5.	83	1813 június	18.	24
1807 december	4.	66	1813 október	27.	$50\frac{1}{2}$
1808 június	22.	27	1814 január	14.	$48\frac{1}{2}$
1808 december	2.	$74\frac{1}{2}$	1814 november	18.	89
1809 július	17.	$31\frac{1}{2}$	1815 márczius	17.	$91\frac{3}{4}$
1809 december	20.	76	1815 április	3.	62
1810 márczius	28.	$78\frac{1}{2}$	1815 október	18.	$95\frac{1}{3}$
1810 november	9.	$91\frac{1}{2}$	1815 december	20.	$99\frac{1}{2}$
1811 május	29.	$91\frac{1}{2}$	1816 január	2.	99
1811 szeptember	25.	$80\frac{1}{2}$	1816 január	13.	100

Későbbben is hozattak állami papírpénz-jegyek jelenték-telen összegekben forgalomba, a nélkül azonban, hogy közték és az érczépénz közt értékkülönbség mutatkozott volna.

VII.

Ausztriában 1762-ben június 15-dikén adattak ki az első papírpénzek, az úgynevezett «bankó-czédulák», úgy nevezve, mivel úgy tekintették, mint a bécsi bank adósságát. A háború volt oka e papírpénz kiadásának, melynek összege tizenkét millió forintot tett, és mely a béke beálltával visszavonandó lett volna. A magánforgalomban nem bírtak kényszerfolyammal, és ennek következtében, valamint kényelmességöknél fogva a közönség igen szívesen elfogadta, sőt egy, egész két százalék fölpénzt is fizetett. II. József alatt megfészkel a krónikus deficit; a zárszámadások újból hiányt mutatnak föl; a papírpénz szaporításához fognak. A kiadás a jegyek kedveltségével és Magyarország, Erdély és Galiczia bevonásával indokoltatik. A kibocsátandó összeg húsz millió forintban állapittatik meg. II. József halálával 28 millió forint volt forgalomban. II. Lipót alatt a bankjegyek összege leszáll 26·7 millió forintra, de az államadósság emelkedik. A francia háború kitörésével a bankjegy-kibocsátás állandóvá válik. 1796-ban a régi bankjegyek visszavonatnak és új bankjegyek, még pedig sokkal nagyobb összegben bocsátatnak ki. 1797-ben a bankjegyek beváltása érczpénzzel fölfüggesztetik. Ez intézkedések nagy zavart idéztek elő, a papírpénz értéke csökkent, az árak emelkedtek. A kormány betiltotta az olvasó egyleteket, fölügyelet alá helyezte a hírlapokat; fizetett ügynökök tartattak, kiknek kötelessége volt az embereknek a nagy drágaság okait magyarázni: azt mondták, hogy a vásárok nincsenek szabályozva, hogy az ország tele van uzsorásokkal stb. Az érczpénz agiót kapott, minek ellenében az érczpénz összevásárlására bírságok szabattak ki. Mind a mellett az érczpénz eltűnt; 1800-ban egyetlen egy darab conventionalis érczpénz nem volt forgalomban. E hiányon segíteni kellett, és így ez évben egy és két forintos bankjegyek és csekély értékű váltópénz bocsátatott ki. És ennek mi volt a következménye? A kormány iparkodott a bankjegyek értékét fentartani. Az országos pénztárak a jegyeket adófizetésnél elfogadták; magasabb beviteli vámok, sőt tilalmi vámok is alkalmaztattak. Mind ez keveset használt. A nép folytonosan

panaszkodott a drágaság miatt. A kormány mindig más okoknak tulajdonította e jelenséget és 1801-ben egy olesósági (risum teneatis!) bizottságot állított föl. 1803-ban pedig egy uzsoratorvényt bocsátott ki, nehogy a rossz pénz és értékének ingadozása magas kamatok által kiegyenlítettessék. A mellett a papírpénz mennyisége folyton emelkedett, míg végre 700 milliót tett. 1806-ban a bankjegy-törlesztési kölcsön 75 millió forinttal tervezetett, egyes adókhöz az úgynevezett bankjegy-törlesztési adópótlék kapcsoltatott, a só és dohány ára hasonló czélból fölemeltetett, hasonlóképen a posta- és vámtételek; az ezüst edények stb. újbóli bélyegzésnek vettettek alája. 1809-ben ismét kitör a háború. Az Ausztriától elszakadt tartományokból a papírpénz visszafoly és az árakat nyomja, ott pedig a francziák ércpénzt hoznak be, és most világosan kellett mindenkinek az érc és a papír közti nagy értékkülönbséget látni. 1000 millió bankvezdula és azon kívül még 300 millió rézpénz volt forgalomban. Az ezüst agiója 1799-től 1800-ig minden év január havában volt :

1799.	103	1803.	130	1807.	190
1800.	113	1804.	134	1808.	204
1801.	116	1805.	133	1809.	221
1802.	119	1806.	147	1810.	469

1810 elején O'Donnell a papírpénz visszavonására azon javaslatot teszi, hogy ércpénzzel fedezett váltójegyek bocsátassanak ki: az ércpénz kölcsön útján szerzendő be, mely az egyházi javakra bekebeleztessék. Javaslatát elfogadtatott és e szellemben jelent meg február 26-dikán egy császári pátens. Együttal egy tíz százalékos vagyon-adó behozatala határozott el. Körülbelül 900 millió bankjegy volt forgalomban, összegét azonban pontosan nem tudták, sőt egy magas állású egyén úgy nyilatkozott: «hogy azt Istenen kívül nem is kell senkinek sem tudnia». A pátens keresztülvitele hajótörést szenvedett; az időpont rosszul volt választva; a kölcsön nem sikerült. Az árfolyam roppant mérvben csökkent; 1810 december 4-dikén a váltó-árfolyam Augsburgra 1240-en állott. A kormány roppant megerőltetéseket tett a válság elhárítására. Nagy összegek fordítottak az árfolyam emelésére, nagy ércpénz-összegek vettettek a tőzsdére és a papírpénz kettős és hármas értékben vásároltatott össze. A közönségnek a kor-

mány fizetett ügynökei ígéretet tettek, hogy a bankjegy értéke nem fog leszállíttatni. Mind a mellett az agio következőképen alakult:

1810 márczius	331	1811 január	882
« április	347	« február	835
« május	375	« márczius	
« június	395	1—14-ig	819
« július	405		
« augusztus	448		
« szeptember	490		
« október	553		
« november	699		
« december	961		

Sőt egyes napokon az agio 1200-at tett. 1811 márczius 15-dikén reggel végre kihirdettetett az egész országban a február 20-dikán kiadott, és addig lepecsételve tartott pátens, mely a papírpénz értékét ötödére leszállította és a bankjegyeket a forgalomból kivonta; helyettök kibocsátandó volt a beváltó jegy, mely bécsi értéknek neveztetett, és melynek maximális összege 212.159,750 forintra állapíttatott meg. A patens a bankjegyek végtelen káros hatását elismeri és a tett intézkedések alapján reméli, hogy a magán tulajdon nem fog többé megingattatni, a nemzeti jólét és az ipar nem fog gátoltatni; ez az egyetlen mód, «hogy a magánviszonyok rendeztessenek a nemzeti jólét és az ipar ismét élesztessék és a tőkések és járadékosok az elszegényedéstől megóvassanak». A régi adóságot a fent közölt árfolyam szerint szállíttattak le. Ez volt a híres februári pátens, melynek hatását Ausztria még ma sem heverte ki teljesen, akkor pedig egész osztályok elszegényesedésével járt.

A magyar országgyűlés már 1807-ben kijelentette, hogy a hozzájárulása nélkül tett minden intézkedés Magyarországon jogerővel nem bír. A februári patens mind a mellett szétküldetett az országban azon reményben, hogy a megyék azt talán elfogadják, és akkor az országgyűlés ellentállása is legyőzhető lesz. Azonban e remény meghiusult, és a patens majdnem általánosan mint az alkotmány megsértése értelmeztetett. 1811 augusztus 25-dikén összehívatott az országgyűlés, mely a patens ellen tiltakozott. 1812 május 13-dikán az országgyűlés fölосzlattatott és a patens minden pontjában provisorium czimén szeptember 1-jén életbe léptettetett.

A kormány a februári patenssel nem érte el célját. 1811 márczius 15-dikén a váltójegyek árfolyama volt 180, és csökkent hónapról hónapra. Deczember vége felé javulás állott be, ekkor a háború ismét kitört. A költségek fedezésére új papírpénz bocsáttatott ki, az úgy nevezett «előlegezési jegyek», melyek a földadó előlegezését képezték, és tizenkét év alatt visszafizetendők voltak. A papírforgalom ismét roppant mérvben szaporodott; a forgalomban levő váltójegyekhez járultak még az előlegezési jegyek, melyeknek összege 1815 október hó 20-dikán 466.556,175 forintot tett. A papírpénz árfolyama pedig volt minden év január havában:

1811.	—	1814.	185
1812.	229	1815.	282
1813.	140	1816.	372

A papírpénz-gazdaság károsan hatott a népesség munkakedvére és takarékosására. A könnyelműség legkétségbeejtőbb példái hozatnak föl ez időszakból, és a nép vagyonán a papírpénz-betegség mint rákfene rágódott. A béke visszaállításaival különben megújulnak a tervek a papírpénz megszorítására; 1816 június 1-jén csakugyan megjelenik a császári patens; — ígéri, hogy soha többé papírpénz kényszerfolyammal forgalomba nem hozatik; a forgalomban levő papírpénz pedig beváltandó, és pedig olykép, hogy mindenki a papírpénz két hetedét kaphatja mindenkor készpénzben, a többi öt hetedért pedig egyszázalekos állami kötvényt. A beváltás miveltével az akkor fölállított nemzeti bank bízott meg, melynek részvényei is olyképen voltak befizethetők, hogy 1000 forintnyi részvényért fizettetett 1000 forint papírpénzben és 100 forint ezüstben; a visszavont papírpénz pedig az állam által állami kötelezvényekkel váltatott be. Azonban csakhamar föl kellett függesztetni ismét a jegyek beváltását, mivel túlságos mennyiség hozatott a bankhoz, és az érczalap nagyon gyorsan megfogyott. 1818 óta a nemzeti bank szervezésével a papírpénz beváltása következetesen folytatott, és a papírpénz agiója lassanként javult, mint ezt a következő számok mutatják:

	1816	1817	1818
Január	—	378	300
február	—	367	293
márczius	—	383	278

	1816	1817	1818
április	—	357	269
május	—	332	252
június	283	332	247
július	275	329	243
augusztus	294	319	224
szeptember	323	309	233
október	324	289	237
november	327	300	246
december	348	301	250

1819-ben a nemzeti bank bizonyos föltételek alatt teljesen magára vállalván a papírpénz visszavonását, e műveletet szakadatlanul folytatta, és 1847 január 1-jén csakugyan a régi állami papírpénzből csak 7.804,688 forint volt forgalomban.

Azonban az osztrák államháztartás és közgazdaság nem sokára újból kitétetett a papírpénz-gazdálkodás veszélyes kísérletének. Bekövetkezett az 1848-diki örökké emlékezetes év. A háború Olaszországban igen nagy költségeket okozván, és nagy mennyiségű ércpénzt vevén igénybe, Ausztria néhány hét múlva ismét ott volt, hol 1816-ban állott. Már május 12-én ismét kimondatott a kényszerfolyam, és miután a bank pénzkészlete nagyban igénybe vétetett, ez is felfüggesztette a kész fizetést a hó végén; május 22-dikén pedig kiadattak egy és két forintos jegyek. A bank ércpénz-készlete tett 1848 február 29-dikén 65 milliót, június 30-dikán pedig 20 milliót. Nem sokára az ércpénz eltűnt a forgalomból, sőt követi a váltópénz is, úgy hogy a papírpénzt felezni és negyedekre kellett osztani a kis forgalom számára. A forradalom lezajlása után a közgazdasági reformok közt a papír valuta is figyelemben részesült. Bruck miniszter a valuta szabályozását tűzte ki főadatául. A bankot mindenek előtt az államtól függetlenné kívánta tenni. A bank az állam adóssága fejében államjóságokat kapott azon joggal, hogy azokat értékesítheti; a banknak egyúttal megengedettett a jelzálog-üzlet. Ennek következtében a bank érczfödözete ismét emelkedik. 1855 október végén 48 millió forintot tett, 1856 december végén pedig már 87 milliót. 1856 február 7-dikén a kényszer-forgalom ismét némileg megszorítottott, a mennyiben megengedettetik kölcsönöket érczvalutára is megkötni. 1856 és 1857-ben az agio csökken, és ennek alapján megköttetett a

német vámegylettel a pénzszerződés, mely az államokat kötelezi 1858 végeig a valutát helyre állítani. Ekkor közbejött az 1857-diki válság, mely ismét leszállította a reményeket. De 1858-ban az agio ismét leszáll, sőt október végén egészen eltűnik. Ércpénz jut ismét a forgalomba, a bank fölveszi a kész fizetést; ekkor jött 1859 január 1-jén III. Napoleon nyilatkozata, mely a háborút Ausztriával kilátásba helyezi. A háború roppant áldozatai a papírpénz-forgalom megszüntetését ismét lehetetlenné teszi; de a béke visszaállításával Plener pénzügyminiszter ismét tervbe veszi a valuta rendezését, és azt 1862-ben a bank-aktával biztosítja. A bank-akta a készfizetést, illetőleg fölvételének időpontját 1867-re tűzi ki, mely időpontig az állam köteles tartozásait a bank irányában leróni. A törvényben megállapított föltételek a bank és állam részéről teljesíttetnek. De már 1866 elején, midőn a bank a készfizetés biztosítására a jegyforgalmat leszállítja, a közönség ez ellen fölszólal, és a kormány csakugyan figyelmezteti a bankot, hogy ne siessen túlságosan, miután a készfizetés megkezdése nem 1867 január 1-jén, hanem csak az év folyamában leszen megindítandó. Hozzá járult végre még a porosz-osztrák háború; az állam májusban ismét kiad állampapírpénzt, a nemzeti banktól átveszi az egy és öt forintos jegyeket, azokat állampapírpénznek nyilvánítja, és a kényszerforgalmat elrendeli. Május 25-dikén tíz krajczáros pénzjegyek bocsáttatnak ki, július 7-dikén a banknál egyelőre 60 millióra megállapított kényszerkölesön vétetett föl. Augusztus 25-dikén ismét kiadatik 90 millió államjegy. Ez által a valuta szabályozására tett intézkedések megghiúsultak ismét, és az érdekében hozott nagy áldozatok hiába valók voltak.

Ausztria tehát, rövid időszakokat nem tekintve, az egész század alatt folytonosan ingadozó pénzügyekkel birt, mely az államháztartás bevételeit leszállítván, abban meghonosította a deficitet, a magángazdaságok egészséges fejlődését gátolta, az üzérkedést és könnyelműséget szította, és mely méltó párját találta a népet demoralisáló lottóban. Az időszerinti devalvatiók pedig, e papírforgalom rendszeres gyümölcsei, a népvagyon edzését lehetetlenné tették, és mint az ár, alámosták a jólét alapját.

A papírpénz mennyiségét és agióját a következő számok tüntetik föl (az év végén) :

	összes jegyforgalom	ezüstagio		összes jegyforgalom	ezüstagio
1848.	222.976,504	112 ⁵ / ₈	1862.	426.877,276	114.—
1849.	250.477,658	112	1863.	396.655,626	117-50
1850.	255.367,221	129 ¹ / ₄	1864.	375.828,020	114-25
1851.	215.636,519	120	1865.	351.100,755	104.—
1852.	194.943,256	110 ³ / ₄	1866.	508.032,483	129-10
1853.	188.309,217	116 ⁵ / ₈	1867.	560.157,559	119-50
1854.	383.491,000	127 ⁵ / ₈	1868.	584.109,911	117-50
1855.	347.880,275	109 ¹ / ₈	1869.	602.781,781	120-75
1856.	380.181,085	107 ¹ / ₈	1870.	649.006,679	121-75
1857.	383.480,789	106 ⁵ / ₈	1871.	690.934,424	114-75
1858.	370.022,355	102 ³ / ₄	1872.	694.357,356	106-60
1859.	466.758,923	123 ³ / ₄	1873.	702.975,850	106.—
1860.	474.861,562	144 ¹ / ₄	1874.	639.044,544	105.—
1861.	468.874,423	140 ¹ / ₄	1875.	632.743,363	105.— *)

Az ágio e szerint a következő hullámzást mutatja: az agio 1848 február havában mutatkozik először; június hóig emelkedik 17 százalékgig, de augusztusban ismét leszáll; legmagasabb fokát éri el 1849 április havában a magyar forradalmi harc alatt; a világosi katastropha után az agio ismét leszáll. 1850-ben a Poroszországgal beállt complicatiók az agiót egész 33 százalékgig emelik, mely magas agio kisebb-nagyobb hullámzásokkal egészen az 1852-dik év második feléig marad. Ettől fogva egész 1853 végeig az agio ismét kisebb, míg a krími háború azt egész 39 százalékgig emeli. 1855 végén, a béke visszaálltával és a gazdaság nagy lendületével, valamint a valuta visszaállítása érdekében tett intézkedésekkel az agió majdnem egészen leszáll, és 1856 márczius havában egy és háromnegyed százalékgig leapad. Az agio ez alacsony állása most alig változik, mi azon körülménynek tulajdonítandó, hogy az 1857-diki Németország és Ausztria között kötött szerződés a valuta visszaállítását 1858 végére biztosította. 1858 október havában az agio egy rövid ideig egészen megszűnik. Azonban 1859-czel ismét beáll az agio emelkedése; az olasz háború következtében az, az eddig még el nem ért maximumra, 40-25 százalékra emelkedik. Magas agio marad 1860-ban is, és a februárban beköszöntött «Sisti-

*) Ez adatok némileg eltérnek az ezüstágióknak évi átlagaitól; minthogy azonban az itt közölt jegyforgalmi adatok is az év végére vonatkoznak, az agio állapotját is ez időpontra vonatkozólag mutatjuk ki.

rungs-Periode» 52·75 százaléknál látja az agiót. 1861 és 1862-ben az agio megtartja rendkívüli magasságát. A javuló politikai viszonyok, az új banktörvény, mely a valuta rendezésére igen hatályos intézkedéseket tesz, az agiót ismét lenyomják. 1865-ben az agio következetesen csökken, és 1866 márcziusban ismét csak 1·75 százalékot tesz, tehát közel áll a parihoz, és az év végén a készfizetés fölvétele megindíthatott volna. Ekkor ismét kitör az osztrák-porosz háború; az agio június hóban 40·50 százalékon áll. Az agio csak 1868-ban javul ismét, különösen a jelentékeny gabna-kivitel következtében, de 1870-ben a német-francia háborúval 33·50 százalékra emelkedik (július hóban). 1872 óta az agio ismét csökken és 1876 óta az ezüst a nagy értékcsökkenés következtében megszűnik zsinórmértékül szolgálni.

VIII.

Az osztrák papírpénz története, mint azt fentebb röviden vázoltuk, hazánk viszontagságait is magában foglalja. Erről nem szükséges különösen szólni. Csak néhány vonással egészítjük ki a papírpénzről adott rövid vázlatunkat, a magyar papírpénz történetével. 1848-ban ugyanis kétféle hitel-pénz adatott ki: a bankjegyek és a tulajdonképeni papírpénz (az úgynevezett Kossuth-bankók). A bankjegyek (egy és két forintosok) ércz alappal bírtak, minek következtében agiójuk igen csekély volt, sőt beállt az eset, hogy Bécsben jobb árfolyammal bírtak, mint a nemzeti bank jegyei. E jegyekről Kossuth miniszteri jelentésében következőkép szól: «Másik pénzügyi munkalat, melyről szólnom kell, a magyar pénzjegyek kibocsátása. Óhajtottam volna ezt hamarább kibocsátani, de a műtani munka hosszadalmas időbe kerül; s valamint az első magyar köriratú ezüst pénz, csak éppen most kerülhetett ki a pénzverő házból, úgy az első magyar pénzjegyek is csak mintegy tizennégy nap alatt jöhetnek forgásba. Az elsőbbséget csak óvatos elővigyázattal adom át a forgalomnak; mert azon bizalmatlanságnál fogva, melylyel a közönség a hazánkat is elárasztott bécsi bankjegyek iránt viseltetik, korunk átkához tartozik, hogy az ezüstpénz irtózatossági progressióban tűnik el a forgalomból; a magyar pénzjegyeket

azonban oly biztos reménnyel nyújtom át a forgalomnak, hogy pénzügyünk valódi függetlenségének alapját tesszük le általok, s teljes névszerinti értékben álland meg hitelök viszontagságok közepett is; mert szilárdabb földözettel bankjegyek még sehoh és soha sem valának kibocsátva. Egyelőre a kibocsátandó pénzjegyek összege tizenkét és fél millió forintra határozottatott, öt millió arany s ezüst alapján. Kezdetnek, már csak azért is, elégnek véltem, mert a jelen érczpenz-szűk időben az öt milliónyi alap is csak részletenként leendő leltározható. A nemzet akarától függend ez alapon a munkálatot tovább folytatni, s nehogy borús időkben a papirospénz hitelének megcsökkenése a polgárok vagyon-állapotában rázkódtatást idézzen elő, miként ezt, fájdalom, a bécsi bankjegyekre nézve most is tapasztaljuk, a század elején pedig még siralmasabban érezők: a pénzforgalom élénkítésére nézve elegendő nyereségnek tartom, ha a forgó pénz, a jegykibocsátás által ily arányban növeltetik. Ha mindazáltal az ország rendkívüli szükségei más alapon eszközendő pénzjegy-kibocsátást tennének szükségessé, e szerződés annak teljességgel útjában nem áll.»

E szükség csakugyan beállott, és az országgyűlés egyéb pénzjegyek kibocsátását határozta el, egyúttal kimondván, hogy e pénzjegyek a háború megszűntével be fognak váltatni. — A nemzeti ügy bukásával e papírpénzek is szomorú sorsra jutottak. A bankjegyek ugyan kicseréltettek osztrák bankjegyekkel, de a pénzjegyek egészen értékteleneknek nyilvánítottak.

szetű munkákat, melyek évről évre tájékoztatást nyújtanak a közviszonyok iránt és tanulságos visszapillantást engednek a múltra. Ilyen vállalat a negyven év óta francia nyelven megjelenő: «*Annuaire del'économie politique et de la statistique*». Szerényebb körben mozgó ily évkönyv kiadását határozta el a m. t. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottsága. Az évkönyv közéletünk és különösen a közgazdasági élet legfontosabb mozzanatait fogja felölelni, a népesedési mozgalmat, a mezőgazdaságot, az ipart, kereskedelmet, forgalmat, pénzügyet, a bel- és külföldi gazdasági törvényhozást, a bel- és külföldi irodalmat, gazdasági egyleteink, nagyobb vállalataink működését, kiállításaink eredményét, a főváros közgazdasági viszonyait, az akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának működését, az ott tartott felolvasások rövid összefoglalását, az azokhoz fűződő vitákat stb.; — mindezekről teljes és folytatólagos képet fog adni.

Az Évkönyvnek legkiválóbb nemzetgazdasági és statisztikai szakerőink közreműködése van biztosítva s így reméljük, hogy a közönség ezen vállalatot, melylyel az alólirott bizottság egy régen kifejezett közóhajnak kíván megfelelni, és melynek eszméje már is a legtágabb körökben rokonszenves fogadtatásban részesült, bizton felkarolandja.

Az Évkönyv mintegy 20 ívnyi terjedelemben fog megjelenni.

Ára 2 forint.

III.

Magyar kereskedelmi műszótár.

☞ Minthogy az I. és II. számú kiadványok egyelőre csak korlátozott számú példányban fognának megjelenni, az ezek iránt érdeklődők felkéretnek, miszerint a megrendelés végett mielőbb a m. t. akadémia kiadóhivatalánál (akadémia bérháza) jelentkezni sziveskedjenek. A kiadványok utánvétellel is megrendelhetők.

A m. t. akad. nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottsága:

Dr. Földes Béla,
bizottsági jegyző.

Gróf Lónyay Menyhért,
bizottsági elnök.

